

Díky a navzdory Atlantiku

JANA KARLOVÁ

Katedra kulturních a náboženských studií, Univerzita Hradec Králové, jana.karlova.2@uhk.cz

ABSTRACT: *The text concerns the mutual relation between the nature and culture of the Western coast and islands of the Breton departement of Finistère. From a central European perspective, Breton seaside setting seems strange; especially in the eyes of a Czech "landlubber". Bretons have experienced and struggled with the Atlantic throughout their history, yet they are attached to it as well. They are profoundly aware that the ocean is indomitable. They humbly strive to coexist and survive alongside the sea. Their condition suggests a parable to a lighthouse created as a human response to the natural environment. To withstand the forces of nature, a lighthouse must be constructed with both creativity and respect for the basic characteristics of a natural site. Then, with luck and human care, it can withstand blasts of wind and water. This metaphor is exemplified by the experiences of a lighthouse keeper named Jean-Pierre Abraham as described in his diary – written and published in the 60's – which provides the basis of the study.*

Západní pobřeží bretonského departementu Finistère a ostrovy za ním jsou – stejně jako tamní lidské výtvořiny – důkladně poměřovány silou Atlantiku. Oceán je v Bretani stálým společníkem, konkurentem i inspirací. Následující studie se pokouší tento oboustranný vztah přírody a kultury zachytit, jakkoli zkratkovitě to na nevelké ploše několika stran nutně musí být. Středoevropského čtenáře snad text může též přivést k nahlédnutí vlastních neuvědomělých a přesto mnohé určujících představ o světě. Pohledem suchozemce se bretonská situace totiž zdá být neobvyklá, možná extrémní.

Jako základ studie poslouží deníkové texty, které v šedesátých letech dvacátého století napsal a publikoval *Jean-Pierre Abraham* (Abraham 1967), strážce majáku *Armen*¹. Vybrány byly zejména proto, že v nich krystalizuje zřetelný obraz člověka v součinnosti i konfrontaci s přírodou. Zároveň se nabízí emblematická podobnost mezi bretonskou kulturou a majákem, který vznikl inspirován přírodními podmínkami a aby měl šanci obstát, nezbyvá než vynaložit zároveň značné tvůrčí schopnosti i důsledně respektovat hlavní zákonitosti přírodního místa. Na základě srovnání s dalšími bretonskými zdroji se odvažujeme tvrdit, že Abrahamův text nese v tomto ohledu mnohé obecnější rysy.

RYTMUS SVĚTA

Abraham na Armenu pracoval v roce 1959 a potom od roku 1962 do 1963². Když odcházel, nebylo mu ještě ani třicet let.

V deníku zachycuje své prožitky, myšlenky i povahu místa. Mnoho pozornosti věnuje pohybům oceánu, jeho barvám a odleskům, světlu. Citlivě vnímá i zdánlivě subtilní náznaky vypovídající o povaze či blížící se změně počasí³. Texty přitom nejsou pouhým formálním zachycením jednotlivých událostí. Všednodenní běh věcí a rutinní povinnosti strážce majáku se v nich mísí s obrazy z oblíbených knih, se vzpomínkami i sny

– třeba o tom, jaké by bylo mít ženu – a poetickými, těžko interpretovatelnými pasážemi.

V textu je patrný motiv *liminality*, prahovosti. Život na majáku se odvíjí mimo obyčejný běh věcí a velice se liší od všedního žití na pevnině⁴. Strážci pracují ve zdánlivě pravidelném rytmu. Vždy určitou periodu – třeba dvacet dní – na Armenu zůstávají a volno potom tráví na ostrově Sein. Vytrženost z „obyčejného“ světa je zvýrazněna i tím, že neklidné moře často nedovolí strážce ve smluvený den z majáku vyzvednout, a tak nikdy není jisté, jestli a kdy budou moci odplout pryč. Na druhou stranu je tamní život v mnoha ohledech provizoriem, Armen je vždy jen přechodným útočištěm (např. Le Brun (Ed.) 2007: XV–XVI).

„V těchto uzavřených prostorách se nevyhnutelně od kamene táhne vlhkost. Kdo má něco cennějšího, udělá lépe, když si to nechá v dřevěném kufříku používaném při střídání. Tak jsme neustále připraveni odejít“ (Abraham 2013: 114).

Abraham tu prožívá kontemplativní zastavení, ohlédnutí za dosavadním životem, urovnání myšlenek, možná nadechnutí před dalším krokem, jímž bylo v jeho případě založení rodiny. Někdy se před čtenářem otevírá téměř „snová“, nereálně vypadající existence. Zejména když autor mluví o zvláštních stavech vyvolaných stísněností a nepřívětivostí prostor nebo rozmáry počasí, k nimž patří například několikadenní mlha.

Čas na majáku plyne v cyklech různé délky, od střídání služeb až po koloběh ročních dob. Dalo by se téměř hovořit o *rytmu světa a rituálech strážců*, které se odvíjejí ve vzájemné souvislosti. Lidem tu nezbyvá nic jiného než přistoupit na rytmus přírody, jenž určuje, kdy bude moci připlout loď se zásobami a odpoutatým kolegou, nebo kdy je třeba zažehnout světlo. Člověk je tu mnohem víc *součástí* světa než pánem, jehož libovůli⁵ by nespojovala žádná pravidla.

KLÍČOVÁ SLOVA:

Bretaň, Finistère, Atlantický oceán, Armen, Île de Sein, životní prostředí, příroda, kultura, světonázor, životní styl

KEY WORDS:

Bretagne, Finistère, Atlantic Ocean, Armen, Île de Sein, environment, nature, culture, worldview, lifestyle

1 Armen („kámen“) je slavný bretonský maják. Od pevniny je vzdálen zhruba 20 kilometrů a označuje nebezpečnou útesovou bariéru „Chaussée de Sein“. Byl uveden do provozu v roce 1881. Jméno je užíváno v několika variantách (Armen, Ar Men, Ar-Men), z nichž první užíváme pro potřeby tohoto textu. Například na základě seznamu zde užitých literatur lze doložit, že jednotlivé francouzské zdroje s názvem pracují nejednotně. České vydání Abrahamova deníku je dokonce vnitřně nejednoznačné.

2 Podrobné ověření autorových životopisných dat se ukázalo být poměrně problematickou záležitostí, neboť informace z jednotlivých dostupných zdrojů se značně odlišují. Výše uvedené letopočty jsou převzaty z prvního (francouzského) vydání knihy Armen (Abraham 1967).

3 Srov. např. „Nastalo ono pomalé vzdouvání moře, takové zvláštní, ticho mezi vlnami narušuje tlumené dunění: vždy jsem ho viděl záhadně předcházet mlze. A jako pokaždé mě páli oči“ (Abraham 2013: 50). Podrobné každodenní pozorování moře bývá zmiňováno též jako součást života obyvatel nedalekých ostrovů (srov. např. Oiry 2012, odstavec 14).

4 Srov. např. „Na druhých majácích v téže chvíli stejná gesta. Jinde lidé ještě spí. O ničem vůbec nevědí“ (Abraham 2013: 107).

- 5 K tématu svobody jako libovůle srov. např. (Sokol 2010: 48–49).
- 6 Srov. např. „A napadají mě příběhy, které jsem slyšel tolikrát, o začátcích stavby tohoto majáku. Ke skalisku se dalo přistát pouze za skočného odlivu uprostřed léta. Pár hodin práce za rok. Muži připlouvali v člunu s plachtou nebo s vesly, podle počasí. Někdy se moře začalo náhle vzdouvat, takže znemožnilo přistání a jim nezbyvalo než zase odplout. Když se však mohli vylodit, pracovali jako blázni: museli vydlabat díry o hloubce jednoho metru na upevnění fixačních kruhů. Platili jim zlatku za každou díru. Jeden zlaťák za jejich kůži, nic víc, nic méně. Pak se začalo zedničit. Když se sem vrátili následujícího roku, nic z toho nezůstalo. Museli mnohokrát začínat znovu, než zdi dosáhly větší výšky, než nejvyšší stav moře“ (Abraham 2013: 116).
- 7 Srov. např. „Uchvatný pohled na nekonečné moře, když je úplně klidné počasí“ (Le Ru 2014, překlad autorky).
- 8 Srov. např. „Když mluvíte s ženami z ostrova Sein a poznamenáte, že tamní hřbitovy jsou maličkaté, odpovědí vám těmito slovy: / Entran Enez hac ar Beg / Etman terred ar gwazed. / Mezi Ostrovem a Mysem (du Raz) je hřbitov našich mužů“ (Tomková (Ed.) 2005: 309, lomítko označuje nový odstavec v originálním textu).
- Ostrované se pravidelně potýkali též s nedostatkem jídla, surovin či epidemiemi. Po epidemii cholery v roce 1885/6 byl jako trvalá součást místního ženského oděvu přijat mírně upravený černý čepec jinak nošený jen jako symbol držení smutku (Bougeard 2009: 141; Guesdon (Ed.) 2009: 228–235).

„Zima sotva začíná. Bude zapotřebí ještě delších nocí, nekonečných dešťů, umět odejít a vracet se, jako mořský proud a vítr“ (Abraham 2013: 21).

„Dokonce i dešť cestuje. Nic se tu nezastaví. Nic nemá. Dívám se, sledujeme průjezdy lodí, zaznamenáváme stopy nesrozumitelného kolotoče. Vidíme, jak se vítr otáčí, jak odliv ztrácí sílu, zastavuje se a pak se mění v příliv. Všechno začíná znovu. / Nastává hodina zapalování majákového světla. Za tisíc let bude rozpis služeb vypadat stejně“ (Abraham 2013: 78, lomítko označuje nový odstavec v originálním textu).

POROVNÁVÁNÍ SIL S ATLANTIKEM

Majákům, které stojí na pevnině, se říká „ráje“ (*paradis*), těm na moři „pekla“ (*enfes*) (Le Brun (Ed.) 2007: XV). Armen je „peklo pekel“. Podíl na tom má svým způsobem neuvěřitelný fakt, že se maják vůbec podařilo postavit. Dokola omílaný bývá příběh o tom, jak bylo nutné získat ke spolupráci námořníky z ostrova Sein, kteří znali oblast sestávající z mnoha granitových útesů, mělčin a nebezpečných proudů a byli schopni dostat se k vybrané skále, přístupné jen několik dní v roce a na pár hodin během odlivu. Jak komplikované bylo tam vůbec přistát a jak se potom první stateční jednou rukou přidržovali útesu, aby je nespláchly vlny, a druhou hloubili otvory pro základy⁶. Notoricky známý je příběh o požáru v roce 1923, kdy byli tři strážci bouřlivým mořem odříznuti od pomoci a tak jim nezbylo než slézt po vnější straně majáku, aby v něm neuhoreli a uhasili oheň dřív, než explodují cisterny s petrolejem (Bataillard 2013: 255).

Nároky na lidskou adaptaci jsou tu v mnoha ohledech vyvedeny do krajnosti. Z těch všednějších komplikací bychom měli zmínit, že je Armen obtížně přístupný, že vnitřní prostory jsou vlhké, stísněné a v podstatě není kam odejít (Le Brun (Ed.) 2007: XV). A dále to, jak intenzivně je maják vystaven síle oceánu. Lidé jsou tu konfrontováni sami se sebou i s nekonečnou rozlehlostí přírodního světa, a to mnohem víc, než bývá obvyklé. Platí to stejně za krásného i špatného počasí⁷.

„Za sklem je v této výšce vidět pouze nebe. Na západě se během dne postupně kupila oblaka“ (Abraham 2013: 99).

„Pocasi je tak ohavné, že můžu chodit po schodišti v dřevácích, a nejsou vůbec slyšet. Žádné útočiště. Ve strojně hluboké hučení větru pod kopulí slábnou, ale schodištěm stoupají jiné zvuky, nárazy vody do základny majáku, ustavičné kvílení, tlumené rány na vstupní dveře“ (Abraham 2013: 31).

Na mnoha místech knihy se setkáme s poznámkami o intenzitě kontaktu s oceánem:

„Ještě nikdy jsem neviděl, že by se maják tolik třásl.

Okenní skla v Martinově pokoji rozbila vlna. Pokusili jsme se prozatímne ucpat otvor prkny, ale místnost je plná vody. Martin říká, že se utopí v posteli“ (Abraham 2013: 34).

„Dnes v noci byly za nejvyššího přílivu, kolem páté, vyraženy vchodové dveře. (...) vlna náhle vrazila do chodbičky a cestou rozezněla kovové nádrže jako gongy, zaplavila nás, porazila, roztržila nám lampy. (...) Ze schodiště se řinula voda, která se dostala dovnitř okny ve vyšších patrech, a dole se vlévala do dorážející vlny. Vítr vnikal dovnitř ze všech stran. Byli jsme přemoženi. Třásl jsem se“ (Abraham 2013: 80–81).

Zatímco s pevninou není dost dobře možné zdejší situaci srovnávat, ostrované na nedalekém ostrově Sein jsou s extrémním prožitkem síly živlu konfrontováni podobně a též poměrně pravidelně. Sein, ostrůvek obklopený nebezpečnými útesy, je na jednu stranu od pevniny a na druhou od Armenu vzdálen zhruba deset kilometrů. Jeho rozloha je 0,58 km² s průměrnou nadmořskou výškou 1,5 metru. V průběhu historie se pravidelně stávalo, že se moře přelilo přes ostrov nebo ho i na několik hodin zaplavilo, takže lidé museli počkat na střeších, až voda zase opadne. Například na přelomu let 1865 a 1866 byl ostrov zaplaven třikrát za sebou, takže místní přišli o většinu majetku a zároveň i o víceméně úrodnou půdu miniaturních políček. Podobné události pokračovaly i v minulém století, například v roce 1924 moře ostrov roztrhlo na dvě části. Poslední velké, i když ne takto dramatické bouře ostrov potkaly na přelomu let 2013 a 2014.

Abraham na Seinu trávil dny volna, o životě na ostrově ale příliš podrobně nemluví. Zmínuje jen několik rozhovorů a událostí, které propojuje náklonností ostrovanů k alkoholu (např. Abraham 2013: 17, 92–93) a zvláště, někdy extatický stav života, značně vzdáleného naší vnitrozemské domáckosti:

„Vítr šílící v uličkách a celý den přízrak těch tekutých stěn, mnohem vyšších než ostrov, které nás, jak se zdálo, musí nakonec zaplavit? Na severní přístavní hrázi vlny stříkaly nad domy. Na nárožích uliček lidem do tváře chrstla sprška špinavé pěny. Žádná loď venku. Večer byli všichni opilí. Jak jít spát? Bdění se protahovalo až do čtyř do rána (...) V neděli o večerní mši přestala jít elektřina, farář kázal potmě, hlasem přerušoval dorážející vichr. Pak jsme uspořádali tancovačku u Grithica (...) A stále chuť křičet, aby se srdce zbavilo té divokosti“ (Abraham 2013: 26–27).

Takové je populární zobrazení Seinu i majáku Armen: výspy civilizace tvrdohlavě odolávající všem nepřízním a bouřím, které hrozí poslat je ke dnu za městem Is, bretonskou verzí bájně Atlantidy. Drsný svět námořníků a jejich žen, které se jednoho dne nedočkají, protože moře kolem je příliš nebezpečné⁸.

Vztah k Atlantiku je ale z pohledu místních o něco komplikovanější, ambivalentní. Totéž moře, které ostrovy ohrožuje, jim také přináší živobytí (srov. např. Sébillot 1905: 142). Ryby, chaluhy, ale zejména v dobách intenzivního zámořského obchodu – ještě v devatenáctém století – třeba i několikrát do roka ztroskotání. Místní praktikovali „ius naufragii“ (*droit de bris / épaves*) (Boulain 1893: 29–34; Pierronnet 2011), právo na vlastnictví vraku nalezeného na pobřeží. Vzhledem k tomu, jak málo zdrojů bylo k dispozici na ostrově samotném, tvořilo zboží a materiál z potopených lodí důležitou součást obživy a životních strategií (Le Carguet 1901: 319–321).

Na ostrově například nebyly a dodnes v podstatě nejsou stromy, pouze keře a menší rostliny deformované neustálým větrem. Dřevo, nedostatková surovina, tedy vždy nějakým způsobem připlouvá po moři a představa normální krajiny na rozdíl od té naší stromy nezahrnuje. Vypráví se, že když v šedesátých letech devatenáctého století děti ze Seinu poprvé v životě připluly na pevninu, aby tam přijaly biřmování, držely se od neznámých stromů raději dál z obavy, že by na ně mohly spadnout (Bataillard 2013: 135). Zde je na místě připomenout, jak moc je naše představa „normálního“ světa formována přírodou, která nás běžně obklopuje, a jak býváme vyvedeni z míry, setkáme-li se s něčím, co nedokážeme vtěsnat do interpretačních schémat naší domácké přírody a kultury (srov. např. Crowe 1999: 4–27; C. Norberg-Schulz 1994: 23–78).

Bretonská představa o světě dlouhodobě nese poněkud synkretické rysy. V průběhu historie zde vznikla (z vnějšího pohledu zdánlivě nesourodá) všehochuť křesťanství, víry ve strašidla, přízraky mrtvých či smrtáka *Ankou*, kterého lze docela snadno v noci osobně potkat. Bretonská současnost vyrůstá z podobně různorodých zdrojů.

Stejně mnohoznačný, avšak v praxi neproblematicky fungující se zdá být minulý i dnešní vztah k oceánu. Ukázat jej můžeme na příkladu poněkud sebestředné víry, která na jednu stranu třeba v pokorné prosbě „*Pane, pomozte mi při plavbě Razem, loďka je malá a moře veliké*“ (Boulain 1893: 27, překlad autorky) doufá v přízeň vyšších mocností a naproti tomu nepochybuje o tom, že trosky cizí lodě, které vlny vyplaví na pobřeží, posílá Prozřetelnost (Boulain 1893: 31).

S recyklací vraků a zboží z nich se obecněji setkáváme v celé historii (nejen) bretonského pobřeží. Řekli jsme již, že mnohdy mohlo jít o holou životní nutnost. Ne vždy zřejmě zůstávalo jen u horoucých přání, aby se Prozřetelnost smilovala. Někdy víme a jindy jen tušíme, že se Bretonci pokoušeli ztroskotání napomoci, třeba světly zapalovanými na nebezpečných místech, což mělo mást míjející lodě (Boulain 1893: 66) nebo prosbami k vyšším mocnostem, jako v modlitbě údajně zaznamenané na severněji položených ostrovech:

„*Panno Marie molenská, / pošlete k mému ostrovu*

ztroskotání, / a vy, svatý Renane, / nepošlejte jen jedno, / pošlete raději dvě, tři nebo víc, / aby se na všechny dostalo“ (Havet 1878: 344; Sébillot 1905: 142, překlad autorky, lomítko označuje nový odstavec v originálním textu).

S odkazem na práci Anaig Oiry můžeme říci, že dvojnásobný vztah k Atlantiku nevymizel ani z dnešního života na Seinu. Především zde zároveň existuje několik vzájemně nesouznějících perspektiv. *Média* po každé bouři publikují příspěvky o tom, že pro tentokrát ostrov jen tak unikl zkáze, *vědecké práce* riziko zaplavení ostrova odborně analyzují. *Turisté* prožívají jakousi estetizaci nebezpečí a fascinaci silou živlu. Ostrov těsně obemknutý oceánem bývá obecně vzato vnímán jako atrakce s katastrofickým podtónem. Životní realita *místních* se na rozdíl od výše zmíněných odvíjí poněkud jiným způsobem. To, že ostrov jednou, v budoucnosti, dost možná opravdu zmizí, ostrované jako hlavní nebo akutní nebezpečí nutně nevnímají. O něco víc jim leží na srdci zejména čím dál menší počet stálých obyvatel. V zimních měsících jich už není ani stovka, což vážně ohrožuje život komunity. V šedesátých letech, když Abraham ještě pracoval na Armenu, žila na ostrově zhruba tisícovka obyvatel (Île-de-Sein. In Motte, C. & Vouloir, M.-C. & Sarrazolles, A. (et al.). *Des villages de Cassini aux communes d'aujourd'hui*). Už na konci sedmdesátých let píše André Guilcher, že na Seinu poté, co skončí letní sezóna, zůstává necelých 300 lidí, přičemž zhruba dvě stovky jsou hranice udržení životaschopné infrastruktury (Guilcher 1977). Současná oficiální čísla mluví o dvou stech (29083-Île-de-Sein: Populations légales 2012 de la commune. In Insee - Institut national de la statistique et des études économiques.), což v praxi znamená přibližně 90 lidí v zimě a zhruba tisícovku během léta. (dle Oiry 2012: odstavec 8).

Vyrovnaný, navenek téměř stoický vztah ostrovanů k oceánu neznamena, že by si ho nevsímali nebo že by si nebyli vědomi nebezpečí. Naopak, ve všednodenním životě mu věnují značnou pozornost. Dokáží porozumět mnoha jemným náznakům, zásadní mohou být i drobné signály, třeba způsob, jak se vlny tříští o konkrétní kameny (Abraham 2013: 28). Moře, které se v očích nezasvěceného snad může zdát být homogenní masou vody, je v perspektivě místních důkladně rozčleněno a strukturováno. Ostatně na to, aby bylo možné bezpečně plout okolím ostrova, je třeba vědět, kudy se vydat a kterým místům se vyhnout. V dobách před GPS navigacemi to pochopitelně platilo víc, ale i v současnosti se pravidelně ukazuje, že technika jednoduše není všespásná (Pierronnet 2011: 1).

„*Myslím na způsob, jakým se rybáři plaví. Když spolu mluví o různých možnostech, jak projet Raz, jako bych slyšel popis krajiny zarostlé mlázím a hustým lesem, který donekonečna rozdělují pohyblivé stezky. Vstoupit do ní nelze bez jisté pokory*“ (Abraham 2013: 100).

9 Srov. např. výpověď obyvatele ostrova Sein: „Samozřejmě, že moře dokáže být nebezpečné. Je ale potřeba umět se s ním obeznámit a nechovat se k němu jakkoli a bez ohledu na situaci“ (Oiry 2011: 67, překlad autorky).

10 Emblematická a často zmiňovaná událost z dějin ostrova odkazuje k roku 1940, kdy obyvatelé Seinu uposlechli výzvu Charlese de Gaulla a odpluli do Británie, kde tvořili podstatnou část právě formované francouzské protiokupační armády (srov. např. *Île de Sein: Des Bretons choisissent la France Libre*: 22–26 juin 1940).

11 Srov. např. „Moře dává, moře bere, nic nezaniká, plyne to, přichází. A my také, když přijde náš čas“ (Le Brun, (Ed.) 2007: XVI, překlad autorky; podobně též *Le Ru* 2014; Oiry 2011: 67).

12 Podobně též „Jednou uklouzne, spadne do proudu a jeho tělo se nikdy nenajde“ (Abraham 2013: 15).

13 Podobně též „Nedělat nic, jít ke dnu zpřímá, s pevným pohledem“ (Abraham 2013: 49).

14 Srov. antický latinský základ slova kultura.

I v tom je síla kulturních strategií, učí své příslušníky zaměřit pozornost na důležité části konkrétního životního prostředí, zvýznamnit je, zapojit do celkového porozumění světu, použít k praktickému jednání. Za povšimnutí stojí, jak Abraham, sice znalý místa, ale přece jen suchozemec, přirovnává strukturování oceánu k pevninským lesním stezkám. Opírá se o vlastní i čtenářovu základní zkušenost.

Ostrované jsou tedy zvyklí existovat v blízkém kontaktu s Atlantikem i jeho bouřemi. Mají vlastní strategii na to, jak jim čelit. Neznamená to jednoznačnou nadvládu nad zkotrlým Atlantikem, spíše se zde objevuje respekt vůči základním, nezměnitelným pravidlům. Na jejich základě je potom oceán i s jistou nezbytnou dávkou nebezpečí přijat jako součást všednodennosti. Nic, nad čím by bylo potřeba se příliš pozastavovat⁹. Tento vztah se podílí na charakteristickém pohledu na svět a na konstrukci lokální identity se silným motivem hrlosti a vzájemnou solidaritou, která ostrovany v době ohrožení smeluje¹⁰. Jedná se o perspektivu výrazně odlišnou od těch, kterými se na věc dívá populace usazená na kontinentu, což snadno vede k nedorozuměním – například s úřady na pevnině, ohledně strategií, jak nebezpečí předcházet. Měli bychom také poznamenat, že ne všichni zdejší se dnes identifikují s lokálními tradicemi. I zde nalezneme jedince ochotné znovu zkoušet, jak moc je nutné respektovat povahu místa (Oiry 2011).

Kromě života, jenž se víceméně úspěšně vyrovnal se stále přítomným rizikem, si na Seinu můžeme povšimnout též života z rizika. V něm se tatáž charakteristika může stát obchodním artiklem prodávaným suchozemcům, kteří sem přicházejí, aby prožili závat z hloubky a síly živlu (Oiry 2011; Oiry 2012).

Řekněme tedy, že schopnost využít dvojitou přítomnost oceánu se zdá být dlouhodobě přítomnou strategií.

O POKOŘE A ODHODLÁNÍ

Pokorné vědomí, že oceán kolem nelze přemoci – lze mu pouze lépe či hůře odolávat – se společně s jistou dávkou fatalismu v případě, že tedy dojde na nejhorší, odráží též v Abrahamových deníkových textech:

„[moře] Doráží dosud nepoznanou prudkostí. Co kdyby v největším skoku nakonec smetlo maják, nás i naše hrnce? Já nemám nic proti a nic bych nedělal“ (Abraham 2013: 45).¹¹

Silný motiv odolnosti či tvrdosti pokoru nevyklučuje, naopak souvisejí spolu. A nutno opět připomenout, že člověk zde není vítězem, který přemohl svět a přírodu kolem. Bretonci prohru ve vzájemném zápolení znají poměrně dobře. Někdy je to jednoduše neštěstí, selhání techniky či sil¹² – což je nejspíš případ neznámého utonulého v Abrahamově textu:

„Po hrázi chodilo hodně lidí, hlavně žen. Čekalo se na rybářskou loď, která našla za Západní bójí mrtvolu zamořtanou v chaluhách. (...) Utopenec byl možná jeden rybář z Guilvinecu, jehož loď zmizela před třemi nedělemi mnohem jižněji. Pouhý předpoklad. Obličej měl zničený“ (Abraham 2013: 92–93).

Jindy je lidská prohra výsledkem ztráty odhodlání, rezignace na život i na odolávání okolnímu světu¹³.

„Dobře jsme si rozuměli. Moc nemluvil. Myslím, že mi důvěřoval. (...) Přidělili ho na Pierres-Noires. Několikrát jsem se pokusil ho pozdravit vysílačkou. Neodpověděl. Přestal jsem skoro mluvit s ostatními majáky. Byl jsem si jistý, že mě poslouchá. Ano, dal bych hodně za obyčejný dobrý den. Jeho kolega dnes ráno v osm hodin oznámil, že se v noci nechal spláchnout vlnou“ (Abraham 2013: 74).

O KŘEHKÉ ROVNOVÁZE LIDSKÉHO SVĚTA

Dávná představa o tom, že „co není zušlechťováno, zdivočí“¹⁴, zde platí dvojnásob. V kontaktu s oceánem lidské výtvoř nepozorovaně trouchnivějí a rezaví, stará loď ponechaná na pobřeží časem jednoduše zmizí. Stejně dekadenci jsou vystaveny i majáky. Každodenní rozklad je sice tak pomalý, že jej lze snadno přehlédnout, oceán ale po čase udělá své:

„Svítilo sluníčko, moře bylo klidné, Martin chtěl vytáhnout desku, která chrání kuchyňské okno. Místnost hned zaplavilo studené světlo a nadmíru přesně odhalilo opotřebovanost věcí, pomalé chátrání uplynulé zimy. Nevěděli jsme, že obklady stěn jsou zašlé do takové míry. Předměty změnilly barvu. V koutech, pod skříňkami se zdá, jako by se tam za měsíce nahromaděná temnota postupně rozpadala na popel. (...) A s novým světlem lepícím se nám na paty jsme patro po patru objevovali žalostný stav majáku“ (Abraham 2013: 87).

V roce 1990 byl Armen jako první z bretonských majáků automatizován – stejně jako dnes všechny ostatní. Přišel o někdejší intenzivní péči a pozornost, které vyvažovaly působení oceánu. Snad trochu neuvěřitelná, ale docela reálná je možnost, že opuštěný maják moři ve výsledku podlehne (Moreau 2008; podobně též *La mort lente d'un phare...? Le phare d'Ar-Men*. In *Société nationale pour le patrimoine des phares et balises*).

Přestože automatizace byla vykládána kromě úspor i jako humanistický čin, sami strážci – pro mnohé suchozemce překvapivě a nepochopitelně – trvali na svém „nelidském“ životě. Odmítali se vzdát svého povolání, přičemž význam toho výrazu vnímali „v téměř náboženském slova smyslu“ (Le Brun (Ed.) 2007: XX, překlad autorky)¹⁵. Dokud věže nebyly jen prázdnými automaty, strážci v nich bděli nad bezpečím a životy druhých (Le Brun (Ed.) 2007: XIX–XXI), trávili mnoho času údržbou a opravami. V Abrahamových popisech

se to zdá být téměř meditativní činností, která věcem navrácí lesk a barevnost.

Lidé tu byli důležitou součástí rovnovážného světa mezi *přírodou a kulturou*. Armen o ně přišel, zůstává tak už jen jakýmsi pozůstatkem někdejšího lidského místa a dosud funguje jako výrazný symbol a inspirace. Ostrov Sein zatím přežívá, i tady se ale mnoho mění: kdysi namáhavě obdělávaná políčka dnes leží ladem; je nákladné udržovat budovy, ve kterých nejsou stáli obyvatelé a těch ubývá. Hráže, které chrání ostrov před oceánem, se musí neustále kontrolovat a opravovat (Les digues. In Site officiel de l'île de Sein) a ani tyto opravy, ani fungování infrastruktury není možné zaplatit ze zdrojů samotného ostrova. I na tomto místě musíme připomenout jistou nejednoznačnost lidského působení – turisté při odjezdu ze Seinu jako suvenýr odvázejí obléčky z místních pláží a při ohromném každoroč-

ním množství návštěvníků to pro ostrůvek znamená citelné ubývání půdy pod nohama. Na druhou stranu jsou však ti samí turisté bez pochyby též tím, co vůbec umožňuje přežívání ostrovní komunity a tedy i ostrova samotného.

Sein i Armen jsou v mnoha ohledech extrémními případy, jejichž konkrétní charakteristiky není možné zobecňovat. Troufáme si však říci, že v této křehkosti lidského světa je poměrně jasně znát, že k zachování jeho životaschopnosti je nezbytná správná dávka *pokory i odhodlání*.

15 Možná, že maják umožňuje jasnější myšlenky i snění, podobně jak o tom mluví Gaston Bachelard (2009; srov. též Karlová 2014: 65). V Abrahamově textu nalézáme například následující pasáž: „Znovu rozsvítit lampu. Vstoupit do kruhu. Jít. Vím to pokaždé, když nastupuji do služby, když se ocitám v zavřeném majáku: po letech dalekého bloudění je Armen cestou zpátky“ (Abraham 2013: 26). Kontemplativní atmosféru potvrzuje též například Michel Le Ru, který na Armenu pracoval před jeho automatizací v roce 1990 (Le Ru 2014).

Zdá se též, jako by kontakt s oceánem navzdory nesnáším, tváří v tvář živlům a blíže hranici života a smrti, přinášel jaksi smysluplnější pohled na svět, v němž se lze i v nebezpečí cítit „bezpečně“: „Muži, kteří vyplouvají na moře, mají mnohdy k tomuto drsnému životu hlubokou náklonnost, kterou nelze vysvětlit žádným seznamem praktických výhod.“ (Langer 1971: 288, překlad autorky).

LITERATURA

- Abraham, J. P. (1967). Armen. Paris: Éditions du Seuil.
- Abraham, J. P. (2013). Ar-men. Praha: Havran.
- Bachelard, G. (2009). Poetika prostoru. Praha: Malvern.
- Bataillard, M. (2013). Histoire de l'île-de-sein. Site officiel de l'île de Sein. [cit. 2015-02-26]. Dostupné z http://www.mairie-iledesein.com/docs_pdf/Sein_livre1_MB.pdf & http://www.mairie-iledesein.com/docs_pdf/Sein_livre2_MB.pdf
- Bougeard, C. (2009). Gens de Bretagne. Paris: Editions du Chêne-Hachette Livre.
- Boulain, L. (1893). Raz de Sein : diverses légendes sur la ville d'Is (françaises et bretonnes), études sur l'affaissement progressif du littoral, monographie de l'île de Sein (relation de voyage). Quimper: A. de Kerangal. [cit. 2015-02-13]. Dostupné též z <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5529105z/f24>
- Crowe, N. (1999). Nature and the Idea of a Man-Made World: an investigation into the evolutionary roots of form and order in the built environment. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Guesdon, Y. (Ed.). (2009). Costumes de Bretagne. Quimper: Editions Palantines.
- Guilcher A. (1977). Vie et mort des petites îles finistériennes. Norois, 95: 123–128.
- Havet, J. (1878) Proverbes et dictons de la Basse-Bretagne, par L. - F. Sauve. Bibliothèque de l'école des chartes, 39(1). 344–345. Dostupné z http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/bec_0373-6237_1878_num_39_1_446830
- Île de Sein: Des Bretons choisissent la France Libre: 22–26 juin 1940. Ministère de la Défense. [cit. 2015-01-09]. Dostupné z <http://www.defense.gouv.fr/content/download/100682/977575/file/MCO3.pdf%E2%80%8E>
- Île-de-Sein. In Motte, C. & Vouloir, M.-C. & Sarrazolles, A. (et al.). Des villages de Cassini aux communes d'aujourd'hui. [cit. 2015-03-04]. Dostupné z http://cassini.ehess.fr/cassini/fr/html/fiche.php?select_resultat=17492
- Karlová, J. (2014). Domov, identita a světonázor: jako součást transkulturní komunikace. Ostrava: Moravapress.
- Kožík, F. (2001). Bretaň, dcera oceánu. [Břeclav]: Moraviapress.
- Langer, S. K. (1971). Philosophy in a New Key: a study in the symbolism of reason, rite and art. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- La mort lente d'un phare...?: Le phare d'Ar-Men. In Société nationale pour le patrimoine des phares et balises. [cit. 2015-03-10]. Dostupné z <http://www.pharesetbalises.org/ETATDESLEUX/ARMEN/snpb-armen.html>
- Le Brun, D. (Ed.). (2007). Le roman des phares. Paris: France Loisirs.
- Le Carguet, H. (1901). L'île de Sein au XVIIIème siècle. Bulletin de la Société archéologique du Finistère. XXVIII. [cit. 2015-02-13]. Dostupné z <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k207657j/f1.image>
- Le Cunff, L. (2007). Feux de mer. In Le Brun, D. (Ed.). Le roman des phares. 525–620. Paris: France Loisirs.
- Le Ru, M. (2014). Toute première fois: Michel Le Ru, le dernier gardien d'Ar Men. [cit. 2015-03-02]. Dostupné z <http://www.francebleu.fr/sports/mer/toute-premiere-fois/toute-premiere-fois-michel-le-ru-dernier-gardien-d-ar-men>
- Les digues. In Site officiel de l'île de Sein. [cit. 2015-03-18]. Dostupné z <http://www.mairie-iledesein.com/digues.htm>
- Moreau, P. (2008). Le phare d'Armen en peril. [cit. 2015-03-10]. Dostupné z http://www.audierne.info/pagesphp/actualites/articles/phare_armen_en_peril.php
- Norberg-Schulz, C. (1994). Genius loci: k fenomenologii architektury. Praha: Odeon.
- Oiry, A. (2011). La fabrication de l'île comme territoire de risques: Exemple de l'île de Sein. Diplomová práce. Paris: Université Paris 1 Panthéon-Sorbonne. [cit. 2015-03-12]. Dostupné z http://www.geographie.ens.fr/IMG/file/Memoires_eleves/La%20fabrication%20de%20l'A%CC%83%C2%AEle%20comme%20territoire%20de%20risques_%201le%20de%20Sein,%20mer%20d'Iroise.pdf
- Oiry, A. (2012). Vivre avec ou par le risque à l'île de Sein? EchoGéo, 19. [cit. 2015-03-12]. Dostupné z <http://echogeo.revues.org/12960>
- Pierronnet, F.-X. (2011). Le droit de pense ouessantini aux XVII - XIXe siecles: entre legislation du bris et tradition insulaire. [cit. 2015-03-20]. Dostupné z <http://www.youscribe.com/catalogue/rapports-et-theses/loisirs-et-hobbies/sports/1-le-droit-de-pense-ouessantini-aux-xvii-xix-e-siecles-entre-406274>
- Queffélec, H. (2007). Un feu s'allume sur la mer. In Le Brun, D. (Ed.). Le roman des phares. 621–856. Paris: France Loisirs.
- Rachilde. (2007). La Tour d'Amour. In Le Brun, D. (Ed.). Le roman des phares. 225–333. Paris: France Loisirs.
- Sébillot, P. (1905). Le folk-lore de la France II: La mer et les eaux douces. Paris: E. Guilmoto. [cit. 2015-02-26]. Dostupné též z <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k123018v>
- Sokol, J. (2010). Etika a život: pokus o praktickou filosofii. Praha: Vyšehrad.
- Tomková, I. (Ed.). (2005). Potopené zrcadlo: legendy, pověsti a pověry z Bretaně. Praha: Argo.
- 29083-Île-de-Sein: Populations légales 2012 de la commune. In Insee - Institut national de la statistique et des études économiques. [cit. 2015-03-18]. Dostupné z <http://www.insee.fr/fr/ppp/bases-de-donnees/recensement/populations-legales/commune.asp?depcom=29083&annee=2012>

